DE REFORMATIE

Dr A. Kuyper Herdenkingsnummer

29 OCTOBER 1937

VIJFDE BLAD

met de in vele richtingen der ongeloovige kennistheorie hoog geschatte intuitie.

Maar Kuyper grijpt heel wat dieper en het geheele verloop van zijn gedachtengang maakt het ongeoorloofd, in deze „definitie" de afsluiting en de eindgreep van Kuypers kennistheoretische pistisleer te zoeken. Kuyper brengt zijn religieuze grond-conceptie in de kennisleer eerst tot uitdrukking in afd. 2 Hfst. I § 25, waar wij (pag. 218/9) lezen: „De pistis namelijk is in ons menschelijk bewustzijn de diepste grondwet van alle onderscheiding, waardoor eerst alle hoogere „Differenzirung" in ons bewustzijn tot stand komt. Het is het durven breken van onze eenheid in een tweeheid; het stellen van een ander ik tegenover ons eigen ik; en wel een aandurven van die scheiding, omdat ons eigen ik eerst in dat andere ik zijn steun- en rustpunt vindt. Deze algemeene betere kennis van het geloof maakt, dat er op elk terrein sprake kan zijn van geloof; maar tegelijk, dat het geloof primordiaal ontstaat, doordien ons ik God, als het eeuwige, oneindige Wezen tegenover zich plaatst, en zulks aandurft, omdat het juist hierdoor zijn eeuwig steunpunt vindt. Wijl we nu dit geloof niet zelf construeeren, maar God het in onze menschelijke natuur inschiep, is het niets anders dan een opendoen van het geestelijk oog en een nu ontwaren van een ander, ons in alles overtreffend Wezen, dat in ons eigen wezen verschijnt. Het ontstaat dus niet Cartesiaansch uit een ons ingeprente idea Dei (d.i. Godsidee), maar door Gods verschijnen in ons eigen wezen voor dat geestelijk oog, dat er op geschapen is, om zoodra het opengaat, Hem te ontwaren en in bewondering aan Hem gebonden te zijn. Dat er een eeuwig Wezen in ons verschijnt, om zich tegenover ons te stellen, ontwaren we alzoo door het geloof, evenals we de aanwezigheid van het licht door ons oog ontdekken; maar wat dit eeuwig Wezen is en van ons wil, zegt ons niet het geloof, maar de cognitia innata Dei (d.i. de ingeschapen Godskennis), straks door de acquisita verrijkt". [7])

Zie, hier ligt de sleutel voor ieder waarlijk schriftuurlijke, d.i. volgens Gods Woord gerichte, wetenschapsleer.

Met één slag wordt hier de pistis uit de humanistische sfeer van een neutrale kennisfunctie uitgeheven en in haar eigen zin van grensfunctie onzer tijdelijke existentie, in den zin van het op de eeuwigheid uitziende venster van heel ons tijdelijk bestaan erkend.

Het blijkt nu, hoe iedere wetenschappelijke instelling van het denken, ook de afvallige, door deze grensfunctie gericht en geleid wordt en dat tusschen gelooven en weten niet slechts geen tegenstelling, doch veeleer de innigste en meest noodwendige samenhang bestaat.

Wat heeft de Wijsbegeerte der Wetsidee met dit fundament van Kuypers wetenschapsleer gedaan? Zij heeft in Kuypers lijn het gewaagd de ergernis van het Kruis tot hoeksteen te maken ook van de kennistheorie. Zij heeft Kuypers leer van de pistis slechts radicaal doorgetrokken en moest daarom ook de realistisch geïnterpreteerde Kantiaansche residuen uitzuiveren. Zoo werd een wetenschapsleer opgebouwd, welke door alle elementen van Kuypers religieuze grond-conceptie gelijkelijk werd bevrucht en met name aan zijn leer van het hart als religieuzen wortel ook van onze kennis-activiteit, zijn kosmologische conceptie van de souvereiniteit in eigen kring der tijdelijke wetssferen, en zijn leer van de pistis ten volle recht liet wedervaren. [8])

Maar de Wijsbegeerte der Wetsidee bleef niet staan bij een bloot kennistheoretische doordenking van Kuypers leer inzake de pistis. Geheel in de lijn van den geestelijken vader harer grondconceptie ontwierp zij ook een christelijke geschied-philosophie, waarin de juiste verhouding tusschen geloof en historie in het licht van deze schriftuurlijke grond-conceptie werd opgespoord. En ook hier dankt zij weder heel de bevruchtende grondgedachte aan Dr Kuyper.

Nu valt het niet moeilijk, uit Kuypers oeuvre verschillende motieven aan te voeren, waaruit blijkt, hoe de scholastisch-Aristotelische metaphysica of de Hegeliaansche dialectiek, of wel de humanistische kennistheorie nog sterke residuen in zijn denken hebben achtergelaten. [8])

Zoo kan men wijzen op een aanhouden van de scholastisch-metaphysische opvatting inzake de ziel als door de „rede" gekwalificeerde substantie met haar facultates intelligendi et volendi (het kennen wilsvermogen), een opvatting, die naar wij boven hebben aangetoond, rechtdraads tegen Kuypers reformatorische grondconceptie ingaat.

Maar wie wezenlijk Kuyper wil verstaan, en in zijn lijn verder wil bouwen, dient de verschillende motieven in diens werk eerst naar een critischen maatstaf tegen elkander af te wegen en deze critische maatstaf mag geen andere zijn, dan de religieuze grondconceptie van heel Kuypers geestesarbeid.

En in dit licht gezien, komt Kuyper ten volle toe de eeretitel van grondlegger der Calvinistische wijsbegeerte.

Prof. Dr H. DOOYEWEERD.

7) Bizonder duidelijk heeft Kuyper deze beschouwing van het geloof ook uiteengezet in E Voto II, p. 292 v. Hij stelt daar de vraag of Adam, toen hij nog in het Paradijs was, heeft geloofd, m.a.w. of het geloof tot de menschelijke natuur behoort? „Antwoordt ge hierop: „Neen", welnu, dan behoort het „geloof" ook niet tot de menschelijke natuur in haar volkomenheid; dan is „geloof" slechts een tijdelijk hulpmiddel, dat evenals de pleister op de wonde wordt aangebracht; en dan moet Rome het winnen, krachtens haar belijdenis, dat de menschelijke natuur op zichzelve van neutrale geaardheid is, en dat alle genade, zelfs de oorspronkelijke gerechtigheid in het paradijs, als vreemd aan onze natuur ons van buiten af was toegevoegd". „Het moet weer ingezien en begrepen, dat „geloof" een onmisbaar bestanddeel is, dat van onze menschelijke natuur niet is weg te denken, zonder dat die natuur verminkt en geschonden is". Juist omdat het geloof een „normale levensfunctie" is, is het onmogelijk dat een mensch „niet gelooft". Werkt het geloof niet normaal, dan verdwijnt het niet, neen, dan slaat het om in zijn tegendeel. „Ongeloof is nog heel iets anders en iets veel ergers dan niet te gelooven. Eenvoudig niet gelooven kunt ge niet. Ge moet óf geloof hebben, óf in u woedt en heerscht het ongeloof". Hieruit vloeit rechtstreeks voort dat alle denken, ja alle levensontplooiing religieus is bepaald. Kuyper omschrijft het geloof als „DE HOOGERE LEVENSFUNCTIE, DIE TOT ONZE MENSCHELIJKE NATUUR BEHOORT" (p. 296). Toen Adam viel kwam de groote kentering ook t.a.v. het geloof. „Het geloof aan God liet hij los, en op hetzelfde oogenblik sloeg hij over in positief (!) ongeloof, d.i. in geloof aan zichzelf en Satan" (p. 297). Verder omschrijft Kuyper hier het geloof als volgt: „Dit bewustzijn, deze kennisse, deze heerlijke wetenschap, dat ik als mensch niet voor mij zelven, maar als schepsel van mijn God ook alleen voor mijn God besta, dát is de diepste grondtrek van het geloof, gelijk het als inklevend vermogen van onze menschelijke natuur, den mensch oorspronkelijk werd ingeschapen".

8) Kuyper heeft scherp gevoeld en ook meermalen uitgesproken, dat de volgende generaties nog een enorme, critische, zuiverende arbeid te verrichten zouden hebben. Hij was er diep van doordrongen, dat de Calvinistische wetenschap er nog lang niet was, al was hij er tegelijk rotsvast van overtuigd, zich in zijn grondconcepties niet te hebben vergist. Men overwege een uitspraak als deze: „Ook de studie der rechten, ook de sociale wetenschappen, ook de philosophie, de letterkunde, de linguistiek, de psychologie, de aesthetiek, ja ook de medische en natuurkundige studiën gaan, zullen ze diep worden opgevat, alle zonder onderscheid op beginselen terug, en met meer ernst dan tot dusver dient in onze kringen de vraag gesteld, of de logische, de ontologische, de kosmologische en anthropologische beginselen, die in deze wetenschappen heerschappij voeren, met de beginselen van het Calvinisme overeenstemmen, dan wel tegen zijn grondslag ingaan". Het Calvinisme, p. 177/8.

Dr Kuypers Rhythmiek.

Het electriseerende, alles meesleepende van Kuypers optreden wordt ongenoegzaam verstaan, zoolang men zijn stijl buiten beschouwing laat.

En dan natuurlijk niet zoo, alsof hij een door den Geest gedrevene was, en daarbenevens of daar buiten om taalvirtuoos door aanleg, maar geheel anders: de God die in Zijne erbarming Kuyper riep om Zijn volk in ons land uit ingezonkenheid en vernedering op te beuren en een leger Zich te bereiden, zeer gewillig tot den dag Zijner heirkracht, die God „formeerde" hem, zooals de Schrift dat noemt, en rustte hem toe met al de talenten, welke dienstig waren voor dezen levensarbeid. Eén dier talenten is zijn majestueus beheerschen van de taal. Zóó gezien, is in deze kolommen plaats voor stilistische beschouwing van Kuypers schriftelijke nalatenschap.

We willen in dit artikel kort de aandacht vragen, scherpen zoo mogelijk, voor Kuypers rhythmiek. Niet, alsof taal*muziek* het edelste en diepste vertegenwoordigt van zijn stilistische kunst of van den litterairen stijl in het algemeen. Het is er ver vandaan. De in het woord tot klare bewustheid zich verhelderende gedachte wordt door trilling van muziek begeleid, gesteund, gekleurd; niet omgekeerd. Althans, als het goed is.

De dwaling van '80, welke in muziek het innerlijkste wezen der poëzie letterlijk vergoodt [1]), moge bij het pantheïstisch belijden van een Algeest passen, het Christelijk geloof buigt zich voor den *Logos* als het uitgedrukte beeld van 's Vaders zelfstandigheid.

Wel behoort het rhythme, de beweging, tot de meest subtiele qualiteiten van den stijl. De drijving van Gods Geest trilt er in na. Van dien Geest, wiens verhouding tot den Vader en den Zoon de Schrift bij voorkeur met behulp van *werkwoorden* omschrijft. [2])

In de rhythmische beweging klopt, en registreert zich voor wie luistert, de polsslag van het innerlijke leven. Evenzeer is 't het rhythme, dat de ziel van den hoorder mee doet deinen op golven van taalmuziek. Als waar is wat Augustinus ergens zegt over de wondere kracht van den zang, waardoor woorden van heiligen inhoud ons hart in laaien brand zetten [3]), dan geldt, zij het ook in zwakker graad, iets overeenkomstigs van táálmuziek.

Daar komt iets bij. Ook Kuypers veelbesproken „duidelijkheid" is mede te danken aan de elasticiteit van zijn rhythme, dat de gedachte strak en soepel omsluit en zonder weerstand overglijden doet in het hart van den hoorder.

* * *

Wat is rhythme? Geordende beweging. Evenals het begrip beweging zelf, laat het zich toepassen in velerlei zin. In zijn *Tractaat van den Sabbath* spreekt Kuyper b.v. over den goddelijken rhythmus in het scheppingswerk, welke door onze weekindeeling wordt weerspiegeld. (p. 16)

Hier waar we gaan spreken over het rhythme in de taal, willen we er onder verstaan: *de groepeering van klanken naar accent,* [4]) *tempo en pauzeering, gezien in verband met hun inhoud.*

Een viertal opmerkingen, voordat we Kuyper zelf laten spreken.

In de eerste plaats moeten rhythme en metrum (versmaat) worden onderscheiden. Reeds Aristoteles formuleerde het zoo, dat het proza rhythme, maar geen metrum hebben moest.

In de tweede plaats: als we hier en daar den text van Kuyper gaan accentueeren, dan bedoelen we daarmede volstrekt niet altijd, dat o.i. zoo en niet anders gelezen worden moet.

Ten derde: onze accenten wijzen slechts aan eenige hoogtepunten in een zeer rijk geschakeerde krachtenspel.

Ten slotte wil dit artikel volstrekt geen studie bieden (die zou nauwkeurige vergelijking, uit meer dan één gezichtspunt, vragen van een uitgebreide statistisch bewerkte materiaalverzameling), het is slechts een vingerwijzing naar Kuypers rhythmische kunst, aan de hand van weinige, betrekkelijk willekeurig gekozen voorbeelden.

* * *

In *De Standaard* verschenen, te beginnen 24 Augustus 1872, bij het derde eeuwgetij van de Bloedbruiloft, eenige artikelen, welke later als brochure werden uitgegeven onder den titel *De Bartholomeusnacht.* [5])

„Een dâg op de grâven! Een dâg van roûwe! Heêl de kêrk der Hervôrmden aan âlle plaâtse der aârde treûrt."

Op voortreffelijke wijze symboliseert en wekt deze aanhef de stemming, waarin het eerste der artikelenreeks wil worden gelezen. Twee korte, sterk bewogen uitroepen, zwaar van klank (expressief is de e van *rouwe*) worden gevolgd door een forscheren zin, omsloten door geaccentueerde monosyllaben en vooral in zijn tweede helft (*aan alle plaatse der aarde*) schoon van klank door assonance en regelmatige accentverdeeling.

Het over 't algemeen sterk oratorisch gekleurd geschrift biedt uit rhythmisch oogpunt tal van treffende en bestudeering verdienende passages. Merkwaardig is b.v. dat Kuyper ook hier de Statenvertaling, blijkbaar ter wille der klankexpressie, in licht gewijzigden vorm citeert: „Diezelve dag zij duisternis. Dat God naar hem niet vrage en dat geen glans hem beschijne! (pag. 6; vgl. Job 3:4.)

Een ander staal: *We gedenken onzer dooden! Onzer broederen!* UU-U | UU-U | UU-UU [6])

Ze hadden aan den avonddisch Gods Woord gelezen, en in het slaapvertrek op de knieën gebeden. Zoó vleiden ze zich ter rùste. Naâst de spónde de wièg, en om hún legersteê de slaápsteê hunner kinders. Ze sliêpen meést in eên vertrèk. Men was genoôde ter Bruiloft, gâst te Parijs.

Plôtseling kraâkt het met woést gedreûn! De deûr springt uit haar hèngsels. De mân vliegt óp ..... Te laât! Een hêllebaard vlijmt door zijn ingewand. Daâr spât het bloêd zijner vroûw hem op de bleêke lippen. Nog stêrvend hoôrt hij een gil — nóg een, nóg een. (pag. 7.)

We wijzen slechts op eenige details. Eerst de stilplechtige inleiding, zoo geheel anders dan de vorige; dan de rustig-zakelijk klinkende mededeeling omtrent Schriftlectuur en gebed (2 × 13 lettergrepen); het ingehouden rhythme, dat het ter ruste gaan schetst; dan worden we in korte zinnen, even eenvoudig van bouw als vlot van beweging, in de rustige sfeer verplaatst van het slaapvertrek, der geen kwaad duchtende gezinnen (let op *steê* en *kinders*; omzetting van *legersteê* en *slaapsteê* zou het rhythme schaden). Te sterker (of moet ik zeggen: te ruwer?) wordt het effect van de schril klinkende moordpassage.

In dezelfde brochure hooren we andere tonen.

In âlle dâpper krijgsheer pleêgt te zijn een hêld der hèlden. En oók. Onder âlle légerschaar van 's Heêren bloêdgetuigen is een kóninklijke mârtelaar. Die

1) Zie b.v. *Albert Verwey, Inleiding* enz. blz. 10 en 109.
2) *Bavinck, Ger. Dogm.* II[4], 322.

3) *Conf.* X 33.
4) We bedoelen het z.g.n. drukaccent, waarmede in onze taal het muzikale veelal op en neer gaat. Op het uiteenbuigen van beider lijnen gaan we hier niet in. Of de „klankvorm" in de definitie van het rhythme moet worden opgenomen, achten we te betwijfelen. Verder verwijzen we gaarne naar de leerzame studiën over rhythme van *Dr G. S. Overdiep* in zijn *Beknopte Nederlandsche Versleer, Onze Taaltuin* en *Stilistische Grammatica.*
5) Amsterdam, De Hoogh & Co., 1872.
6) Deze teekens hier en later niet ter aanduiding van den tijdsduur der lettergrepen.

vórstelijke gestàlte op den Bártelsdag is de admiraál en vèldheer, heér van Châtillón, de béste uit Fránkrijks goêde zònen, de dápperste der dàpperen, vroóm onder álle knechten Gòds, Gaspárd de Coligny." (p. 11)

Let op den tweeden „zin", meer merkwaardig dan gelukkig; op den bijzonderen nadruk van het statelijke *koninklijke martelaar;* op het regelmatig rhythme van het eerste drietal zinnen; op het woord *Bartelsdag,* dat hier zoo goed den vollen vorm vervangt; maar vooral op de bewonderenswaardige introductie van de Coligny's heroïeke figuur: zes betitelingen, met sterke overeenkomst in sylbental en accentverdeeling, uitloopend op den naam zelf, die klinkt als een bazuinstoot.

* * *

In 1879 geeft Kuyper *Ons Program* uit, in welks *Inleiding* hij zich inspant zoo scherp mogelijk het onderscheid uit te werken tusschen een stembus- en een regeeringsprogramma.

Van het eerste geldt: *Moét het zijn, dan een vól-zin. Dèsnoóds een zìnsneê. Kán het niet ànders dan een trìts van zinsnèden. Maar ook dán nog, élk woórd schérp geteêkend; élke vòlzin, strêng gekòzen; élke zinsneê doorzichtig als glàs .... Om een klánk die weerklinken, om een kreét die door mérg en beên kan drìngen, is het te doèn.*

Hier is alles gespannen energie; de commandotoon van den generaal. Meer dan twee op de drie woorden zijn éénlettergrepig.

En nu de diplomatieke reserve (*het uiterste der voorzichtigheid!*) van wie een regeeringsprogram ontwerpt. Het aantal meerlettergrepige woorden neemt toe; de infinitieven in de tweede alinea maken de beweging slepend; het rhythme daalt. Men luistere:

Voorzichtigheid, het uiterste der voorzichtigheid, om schijnbaar veel en toch, welbezien, niet dan een minimum van het mogelijke te beloven, is daarom bij het ópmaken van deze ministerieële agênda de hàchelijkheid.

Immers, zulk een agenda behoeft geen luidklinkende woorden of kreten voor het hart in te houden, maar wél een juist afgebakende, scherpbelijnde oplossing aan te bieden voor de quaestiën, die men velooft aan te zullen vatten en tegelijk het onderling wel accordeeren van deze oplossingen te doen uitkomen.

* * *

Lezen we de zinnen, waarmede Kuyper 20 October 1880 zijn beroemde rede *Souvereiniteit in eigen Kring* aanvangt.

Zij, in wier hánden de hoógheid over deze Stichting rùst, droégen mij de taák der eére op, om hun schoól voor hoóger ónderwijs in te wijden, door ze op het publieke lévensterrein in te leiden bij óverheid en vólk. Ik bídde U, mij in ónbekrómpene máte daarbij het stilzwijgend profijt te gúnnen, ván en welwillend oór en een inschikkelijk oordeèl.

Met de voorname woordkeus is de statige beweging der zinnen in harmonie. Een enkele niet té speelsche woordspeling [7]) (*inwijden-inleiden; oor-oordeel*) doet aan den ernst geen afbreuk. Het aantal meerlettergrepige woorden (waaronder *eere, bidde, onbekrompene*) is heel wat grooter dan in den aanvang van het zooeven besproken stuk; de woorden waarop nadruk valt zijn daáronder vooral te zoeken; haast niet één draagt het accent op de laatste lettergreep.

Zijn captatio benevolentiae steunt Kuyper door verwijzing naar den aard van deze zijn taak, die hem naar dat terrein van het publieke leven dringt *waar nétels aan álle héggen bránden | en doórnen U wónden bij álken trèd* (2 × 10 lettergrepen). Ge voelt in zijn stem het toenemen der spanning. Aldus gaat hij voort: *Immers het valt niet te verbergen, en verbloemen wil geen onzer het, niet liefde voor afgetrokken wetenschap dreef ons als Maecenaten tot dit werk aan; maar uitdreef tot dit gewaagde, zoo niet overmoedige pogen, was het diép ingeprènte plichtsbesèf, dat, hetgeen we déden, gedaán moést wórden, om Christus' wil: voor den naám des Heèren; in het hoóger, heiliger belàng van ons vólk en ons land* (uu-uu-).

Een bewogen, maar volmaakt beheerschte belijdenis is het, die Kuyper hier aflegt. Het is zeer belangwekkend den fraaien bouw der periode te bestudeeren. Eerst stijgt de lijn (tot *verbergen*); het aangrenzende synoniem (*verbloemen*) ontvangt evenzeer sterken nadruk, waarna de lijn weer daalt. Dan begint het plotseling hoog met *niet liefde voor afgetrokken wetenschap;* weer gaat het naar beneden. Dan verheft zich de lijn bij *maar wat uitdreef* om geleidelijk te klimmen tot de hoogte, waarop ze zich eenigen tijd zegevierend handhaaft. De negatieve, de afgewezen gedachte doet aldus den toon dalen. De positieve wint allengs in kracht van klankexpressie. Een kracht, welke verhoogd wordt door het aanvoeren van drieërlei motief in steeds breeder ontplooiing. [8]) Om nog een enkele bijzonderheid te noemen: indringend door klemmenden nadruk zijn de woorden *het diép ingeprènte plichtsbesèf.* Harmonisch loopt de periode uit in breede anapaesten. Om het contrast vergelijke men de woorden der volgende bladzijde, waarin de redenaar zijn program voor deze rede ontvouwt. Om der kortheid wil onthouden we ons van commentaar. *Gij wácht daarbij, dat ik van de in te leidene Schoól U zégge, wát ze in Nederlands tuin komt doèn; waárom ze de mús der vrijheid op de speér zwaait; en wát ze zoo ingespannen tuúrt op het boêk van Gereformeérde religie.*

Alvorens van deze, stilistisch zeer bijzondere, rede afscheid te nemen veroorloven we ons nog één citaat: *Is dan toch dat Christendom ook in Uw oog, historisch, niet een te imposant, een te majestueus, een te heilig verschijnsel geweest, om smádelijk ineén te zìnken | en óm te vàllen zónder eèr?* (p. 37.)

Het drietal eerenamen voor het Christendom vormt naar de gedachte een climax, waaraan het stijgend sylbental beantwoordt. Maar verreweg het merkwaardigst is het chiastisch gebouwde slot (9 en 8 lettergrepen), waarvan het rhythme nauwlijks meer van metrum is te onderkennen. [9])

* * *

Een proeve uit *De Twaalf Patriarchen;* [10]) de eerste schets, die over Ruben, vangt aan met de teekening van den hachelijken toestand der „kérke Gòds" [11]) tijdens Jabin en Sisera.

„Maar God hielp, toen Israël alles verdorven had. En toén stónd er een vroúw òp. Debórah was haar naám. En uit die vroúw sprak opeéns een wóndere krácht. En die krácht van die vroúw greep Bárak aán. En Bárak redeneérde niét, maar bliés op de bazuìn. En op het hooren van dat bazuingeschal kwámen toen Gods kinderen uit hun vlékken en dórpen en hólen en stille hoéken saám. En zoó stond men opeéns met een hoóp van Gods vólk tegen de Jábins en de Sisera's óver. En de slág kwám. En Gód gaf het Bárak om de Jábins te slaán, en niet aan Debórah, maar aan Jáël, oók en vroúw, om Sisera den woésten kóp te verplètteren. Verlóssing, vrijmaking, wónderbaar en heèrlijk; en Jábin had niéts meer te zéggen, en 's Heéren vólk leéfde in heérlijken júbel óp, en de kérke vertoónde haar gelaát weèr, en van Hébron tot aan Kádes toè was er één toón des lòfs voor wat de Heère HEERE gedaán hád.

Maár ..... Rúben had niét meêgedaán."

Een prachtig staal van rhythmische kunst. Hoor, hoe in enkele besliste monosyllaben het opstaan eener vrouw wordt verklankt. Weer een korte zin om die vrouw te introduceeren; het tempo versnelt zich een weinig; het rhythme is stijgend. Dan in twee, iets minder korte zinnen met veerend, soms anapaestisch, rhythme Deborah's overweldigende geestdrift. Een eveneens korte zin, maar lichter van bouw, vertolkt Barak's onverwijlde activiteit. Van alle kanten stroomen de strijders Gods toe; breeder is de zin die het bedrijft; aandacht verdient het herhaalde *en,* het regelmatig rhythme van het laatste zinsgedeelte; het *saám,* welgekozen in plaats van den hier mat-klinkenden vollen woordvorm. Met een vaart schiet de volgende zin vooruit: *en zoó stond met opeéns met een hoóp van Gods vólk.....* In vier monosyllaben de botsing der legers, nadreunend in het opeenbotsen der laatste woorden. (Hetzelfde effect van op elkaar stootende lettergrepen keert terug in het volgende opstel: *Want Simeon is de man onder het volk, die diép vòélt dat Gods volk gehaat is, en nu daartegen in wil; en nu geloof met heiligen toórn mèngt; en zoo ópvlámt.....*)

Sisera is verslagen. Alles is anders geworden. Vier „zware" woorden, niet één met slotaccent, bevatten het overstelpende van dezen zegen. Het besluit vormt een viertal zinnen, toenemend in lengte, de laatste vooral met geprononceerd rhythme, eerst vol lichten jubel, daarna statig bij het vermelden van 's Heeren daden. Maar hoor dan het contrast met zijn dalend en dralend rhythme, als Ruben wordt vermeld!

* * *

Van de in 1898 gehouden *Stone-lectures* slaan we de vijfde op, in de Nederlandsche vertaling:

In deze vijfde, d.i. op één na mijne laatste lezing, bespreek ik het Calvinisme en de Kunst.

Niet de heerschende mode noopt mij daartoe. Kniebuiging voor een dweepzieke kunstvereering, als thans ingang vindt, zou niet strooken met den hoogen levensernst, die het Calvinisme steeds kenmerkte, en dien het met beter dan penseel en beitel, dien het op het slagveld met zijn zwaard, op het schavot met het kostelijkst bloed bezegeld heeft.

Rustig vloeit de openende zin, met vijf tweelettergrepige woorden, waarvan telkens de eerste is geaccentueerd (*deze, vijfde, mijne, laatste, lezing*). Karakteristiek is hier *mijne.*

We willen hier even naast leggen de eerste regels der volgende lezing: *De taak, die ik óp mij nàm, spoédt ten einde. Ik ben aan mijn laatste lézing toè* (tot drie malen toe -u-). Van de zeventien woorden zijn er niet minder dan veertien eenlettergrepig. Het rhythme doet gevoelen, dat de arbeid afgesloten wordt; *mijne* is hier ondenkbaar.

Om tot de vijfde voordracht terug te keeren: de redenaar begint met een mogelijke veronderstelling ver weg te werpen: *niet de heerschende mode noopt mij daartoe.* De negatieve strekking remt het fraaie rhythme met samengebalde kracht.

Intusschen, de korte uitspraak vergt rustige motiveering. Deze volgt in een nog steeds ingehouden, dalend rhythme. Woorden als *kniebuiging, dweepzieke (kunstvereering?), levensernst, kenmerkte,* op de eerste syllabe het sterkst geaccentueerd, typeeren de ernstig afwijzende houding van den Calvinist. Maar diezelfde Calvinist leeft niet van negatie alleen: *en dien het met béter dan penseel en beitel.....* Hoor nu de plotselinge verandering van toon. In deze tweede zinshelft, die ongeveer evenveel ruimte druks beslaat als de eerste, vermenigvuldigen zich de monosyllaben, belangrijke woorden als *penseel, zwaard, schavot, bloed,* ontvangen het accent op de laatste of eenige lettergreep.

Het Calvinisme is „en marche".....

Thans het schoone slot der lezing: *Dat in de latere periode het Protestantisme dezen schoonen aanloop afbrak, moet toegegeven.*

De trochee overheerscht, althans in de tweede helft: de stemming welke de gedachte begeleidt, is meer negatief.

Een ongezond spiritualisme is uit de anabaptistische kringen ten leste ook onder ons ingeslapen, waartégen thans eerst weêr de bán zich rìcht. Zoo zwaar het rhythme blijft, terwijl de pijnlijke diagnose wordt gesteld, zoo energiek en fier spant het zich, zoodra er sprake is van den (immers met succes) aangebonden strijd.

Bij analyse vinden we bijna uitsluitend jambisch geordende monosyllaben.

Maar als van Roomsche zijde, met algeheele miskenning van dit ons schoon verleden ook op muzikaal gebied, het Calvinisme van aesthètische bótheid wordt beschùldigd, dient tóch herinnerd, hoe de geniale Goudimel, in den Bartholomeusnacht, juist door Roómsch fanatisme is vermoórd gewórden; iets wat van zélf tot de vraág leìdt, of niet het récht verbeúrde om over de stilheid in het woúd te klágen, wie met eigen hánd den náchtegaal ving en vermoòrd hád. (-uu-uu-u). [12])

Ook nu, als in de brochure van 1872, wordt Rome de gruwel van den Bartholomeus-nacht verweten. Maar welk een verschil in toonaard! Ginds de kwalijk bedwongen hartstocht van een jeugdig en onstuimig journalist; hier de bedachtzame en gerijpte beslistheid van één, wiens woord tot in de nieuwe wereld reikt en gezag heeft.

De periode is lang, doch allesbehalve log of ondoorzichtig; haar drie geledingen vertoonen aan het einde even zoovele stijgingen: *het Calvinisme van aesthetische botheid wordt beschuldigd — juist door Roomsch fanatisme is vermoord geworden — wie met eigen hand den nachtegaal ving en vermoord had.*

Na het zware rhythme, waarin de Roomsche aanklacht is uitgesproken, volgt kort en rustig: *dient tóch herinnerd.....*

Maar in de tegenaanklacht aan Rome's adres is de vorm *vermoord* zonder *geworden* te licht.

Zeer merkwaardig is in het slotgedeelte de tegenstelling tusschen den rustigen aanhef en het veerkrachtig forsche rhythme van den laatsten zin. De grammatica wordt hier het zwijgen opgelegd: *gevangen* voor *ving* zou een veel te sterk jambisch effect hebben gegeven. [13]) Maar waarom niet *vermoordde?* Vermoedelijk, omdat de voorafgaande dactylen zwaarder slotsylbe verlangden. Een Kuyper kon zich zooiets veroorloven.

* * *

We beëindigen onze bloemlezing met een kort citaat uit *Nog in den Band van voorheen,* door den tachtigjarige geschreven ten dank voor een hem door leerlingen en oud-leerlingen der Vrije Universiteit gebrachte hulde. Nog altoos is de stijl meesterlijk, het rhythme vloeiend en rijk. Maar er is niet meer de stuwende kracht van vroeger dagen. Een enkel voorbeeld:

Zoo dúrf ik dan ook de hópe koèsteren, dat deze verwákkering van onze universitaire existèntie, waartoe mijn táchtigjarig feèst thans aánleiding mocht gèven, weer het bestánd van ons universitaire léven bevéstigen zal.....

De verfomfaaiing van ons principieële óptreden, waarin de tégenstander reeds geniéten gìng, bleek zélfbedrog te zijn. (p. 38.)

Is het niet, alsof het accent zich heeft teruggetrokken, alsof de polsslag van het rhythme trager gaat?

* * *

Het Neoplatonisme had, door scheiding te brengen tusschen symmetrie en maat aan de eene en schoonheid aan de andere zijde, het aanzijn geschonken aan een aesthetiek die alleen in het geestelijke een object van genieting vond harer waardig. Dit was niet met de Schrift te rijmen. *Augustinus,* zelf rhythmisch-schrijvend taalkunstenaar van hoogen rang, heeft dien Heidensch-mystieken geest ook op dit gebied teruggedrongen.

Calvijn [14]), wiens geestelijke physionomie zoo hardnekkig door de kwaadwillige legende is misteekend als alle kunstontplooiing gram, Calvijn toont bijzondere voorliefde voor de grootmeesters van den periodenbouw: Demosthenes en Cicero. In overeenstemming daarmede verlangt hij voor de Geneefsche studenten onderricht in de rhetorica en stilistische training. Wars van alle ongebondenheid in den stijl, laat hij bij het

---

7) Ook zeer geliefd bij de Klassieken van Hellas en Rome.

8) Dit toenemen in breedte is welbekend uit de rhetorische praktijk en theorie der klassieken. Zie b.v. *Cicero, De Or.* 3, 48, 186.

9) Het is haast alsof men den socialistischen dichter Adama van Scheltema hoort:

„Die voor een nieuwe wereld vechten
en sterven voor 't beloofde land....!"

10) Amsterdam, Wormser, z.j. (verschenen Nov. 1887, zie Rullmann, Kuyper-bibliogr., II, p. 199). Het citaat is ontleend aan pag. 2.

11) Een veelgeliefde uitdrukking van Kuyper, vermoedelijk evenzeer om haar rhythme als om haar archaischen klank.

12) Volgens *Cicero* (*De Or.* 3, 47, 182) zijn twee achtereenvolgende dactylen in proza geoorloofd, of zelfs iets meer.

13) De Engelsche uitgave heeft (*who with his own hand*) *has caught and killed the nightingale.*

14) *L. Wencelius, L'Esthétique de Calvin,* Paris (z.j.) p. 344 en volgende.

schrijven zich leiden door een fijn gevoel voor evenwicht en harmonie.

Kuyper, dien we onwillekeurig zien als derde in de rij, toont in iederen zin souvereine taalbeheersching, ook, zooals we poogden te illustreeren, ten aanzien van die kunst, waarbij het „maat"-begrip al heel nauw is betrokken: de kunst van de rhythmiek. Als Calvinist zag hij de beteekenis en de waarde van den „vorm", in den ruimsten zin des woords genomen, helder in. *Aanzie den Vader der lichten!* zoo roept hij zijn studenten toe [15]). *Is in zijn schepping dan ooit de vorm afwezig, en is niet bij het kleinste blad en het nietigste insect die vorm op het kunstigst afgewerkt? ...*

De vorm is de hydraulische boor, waarmee hetgeen ge de maatschappij straks te zeggen hebt, er bij haar in moet .... Ge kunt er niet buiten, daar hangt Uw opgang, Uw toekomst, Uw invloed aan. Die zal over de vraag beslissen, of ge in de wereld der wetenschap kracht verspillen of kracht tot haar doel brengen zult; dat wil zeggen, of ge aan uw van God gegeven roeping zult beantwoorden, of die roeping zult verzaken.

K. R. J. D.

15) *Scolastica* I (1889), p. 28/9.

„Aan den voet der pyramiden".
Wanneer na den val van het ministerie in 1905, Kuyper zijn reis „om de oude wereldzee" maakt, wordt hij nog achtervolgd door den spot zijner tegenstanders, die hem aan den voet eener pyramide nog eens tusschen de „zijnen" zet en hem dan het woord, dat Napoleon eens tot zijn soldaten sprak, op de lippen legt, maar dan overgezet in de „tale Kanaäns": „Mannen-broeders! van deze hoogten zien zestig eeuwen op u neer...."

Dr Kuyper over Romanliteratuur.

Het is van algemeene bekendheid, dat Kuyper in zijn Confidentie een roman, de Erfgenaam van Redclyffe van Miss Yonge, roemt als het middel, dat God heeft gebruikt om hem te doen breken met zichzelf. Al lezende heeft hij zijn bewondering voelen toenemen voor één der hoofdfiguren die in eigen kracht en bij eigen kunnen leefde. De uitbeelding van de geestelijke ontreddering waartoe dit leidde, en van het doorbreken der genade in dit hoogmoedig verzondigde menschenleven heeft Kuyper op het keerpunt van zijn eigen leven gebracht. Zoo kon hij spreken van een roman, die, niet in waarde, maar in beteekenis voor zijn leven, naast zijn Bijbel stond.

Minder bekend is dat mede deze ervaring later voor hem aanleiding is geweest om in een artikelenreeks voor de Romanliteratuur aandacht te vragen [1]). Hij constateerde in onze kringen een verwarde stemming tegenover den roman als gevolg van gebrek aan helder inzicht. Er waren er die alle romans uit den booze vonden, anderen, die er heimelijk van genoten, terwijl ook sommigen het kwade verwerpend, met het goede hun profijt deden. Daarom vond Kuyper het noodig de romanliteratuur in haar wezen toe te lichten, ten einde bij dit licht der wetenschap onze houding als Christen ook tegenover dit levensverschijnsel te bepalen.

Het probleem is niet verouderd. Ook de drie genoemde categorieën zijn in onze kringen nog te vinden. De eerste groep zal, sinds Kuyper zijn artikelen schreef, geslonken zijn, de tweede is zeker belangrijk uitgebreid; de behoefte aan verheldering van inzicht is er te nijpender door geworden. Zij is thans ook dringender dan toen voor de nog steeds kleine, te kleine groep onder ons die met oordeel schiftend ernst maakt met haar romanlectuur. De bedoeling van dit artikel is geen andere dan door het volgen der groote lijnen van Kuypers betoog even de aandacht te verlevendigen voor beschouwingen die in oude weekbladen begraven liggen, terwijl ze toch ook voor het heden nog de moeite der overweging zeker waard zijn.

* * *

De schrijver wil zich niet ophouden bij de vraag of een roman als verzonnen verhaal leugenachtig is en daarom zondig. Een roman ontstaat door het vermogen der verbeelding. Jezus zelf maakt daarvan gebruik in Zijn beeldspraak en gelijkenissen.

Ook het verwijt dat de roman zedeloos is, gaat niet op. Slechte romans zijn niet slechts zedeloos maar demonisch. Tegenover de giftplanten staan echter ook edeler bloemen.

De oude bedenking dat het lezen van romans tot verslaafdheid leidt, is evenmin afdoende. Misbruik heft het gebruik niet op. Als er winst in kan zitten, dan zal de zonde in het gebruik door geestelijke kracht moeten bezworen worden.

Om nu den roman van beter gehalte in zijn wezen toe te lichten, moet men eerst terug gaan op het Heldendicht, omdat het Heldendicht zielkundig en historisch als de moeder van den roman is te beschouwen. Dit terug gaan op het Heldendicht is noodig om het opkomen der romanlitteratuur te verklaren en om aan dien overgang van Heldendicht in roman en novelle den hoogen kunstregel te ontleenen. Daartoe moet men echter eerst stilstaan bij de vraag, wat men onder dichten in het algemeen heeft te verstaan.

* * *

Dichten is scheppen, dichten is een wereld uit zijn eigen geest voortbrengen, dichten is uit de goudmijn onzer verbeelding schatten uitstallen, die op het zien verrukken en bezielen.

De vraag is nu, of de dichtkunst alleen maar aangename gewaarwording verschaft, of een van God haar aangewezen taak, een van God haar gestelde roeping heeft. Doet zij iets wat gedaan moet worden, en wat geen ander kan doen dan zij?

Een dichter nu is een gave Gods aan zijn land en volk. Sommige dichters zijn door God aan de menschheid gegeven. Dit geldt voor alle wereldberoemde dichters, als we niet vragen naar hun geest, maar letten op hun formeele positie. Zij hebben gezongen voor de menschheid. Van Vondel, Bilderdijk, Da Costa, kan dat niet gezegd worden, al is dit bijna uitsluitend te wijten aan het beperkte van ons taalgebied; toch zijn ook zij een gave Gods aan ons land. Ook minder groote dichters zijn een gave Gods, ook zij zijn mannen die God voor ons verwekte.

Dichters zijn gegeven voor een taak die ze te vervullen hadden, met een roeping die ze hadden te volgen. Die roeping moet gezocht worden in hetgeen ze teweegbrengen in den kring waarvoor ze zingen. Waarlijk dichter is men dan eerst, als men aan de menschheid, aan een volk, aan een bepaalden kring in een volk, een gave Gods priesterlijk bedient. Er moet dus een behoefte in het volk leven aan iets, wat anderen aan dat volk niet geven kunnen en dat juist zij wel in hun zangen aanbieden, omdat God er hen exceptioneel voor bewerktuigde.

De behoefte die de dichter bevredigt, moet dus een algemeen menschelijke zijn, d.w.z. die in onze menschelijke natuur, in onze positie als mensch schuilt. Deze behoefte nu komt op uit de tegenstelling waarin we als mensch ons bevinden tegenover de machten om ons heen. Er is een tegenstelling tusschen ons i k als mensch en tusschen al hetgeen ons omringt en bevangt, ons drukt, ons insluit en als d e groote macht van het leven tegenover ons staat. Zoo is het in de wereld van buiten, zoo is het in de wereld binnen in ons. Er is in ons hart een ideaal begeeren waaraan de werkelijkheid n i e t beantwoordt. Tegenover die disharmonie staan wij machteloos, zij het ook dat wij er tegenin worstelen met ons geloof. Dat geloof vraagt dan om uitdrukking en die uitdrukking vindt het in tranen en gebeden, vindt het in de taal der wijsheid en des indenkens. Maar dat alles schept nog niet de begeerde, alle tegenstelling voor ons opheffende realiteit. Nu zendt God ons de groote dichters die persoonlijk uit eigen leed tot het lijden der menschheid zich uitbreiden en in hun machtigen geest de verzoening eener hoogere harmonie vinden. Door de „verbeelding" vormen zij eerst plastisch die verzoende realiteit in hun eigen ziel; dat plastisch beeld weten zij zóó voor ons in taalmetaal te gieten, dat ieder die dat woord verstaat, uit dat woord het beeld in zijn eigen ziel overbrengt, om ook zelf zich in die gevonden harmonie te verlustigen, er door getroost, gesterkt en bezield te worden. Taak der poëzie is door eigen fijngevoeligheid de worsteling van het arme menschenhart scherp te voelen, uit die eigen worsteling op te klimmen tot de algemeene trek die er in spreekt en daarna dat algemeene, maar nu verzoend, te boetseeren in het concrete beeld der phantasie.

Doch ook afgescheiden van de heftige worsteling die in zonde en ellende tevoorschijn treedt, is er zulk een worsteling, zij het ook van minder heftigen aard, reeds in alle menschelijk leven als zoodanig. Wij staan tegenover de macht der natuur. Wij gevoelen de spanning van den tijd tegenover verleden en toekomst. De veelheid der verschijnselen staat tegenover ons eenheidsbesef. De eeuw is in ons hart gelegd en elk uur ontvlucht ons. Wij bezitten besef van het alomtegenwoordige en zien ons leven uiteengeworpen. Er is strijd tusschen wat God ons gehengt en wat wij zelf besluiten. Zoo is ook buiten de zonde ons denken en voelen gedurig verward in allerlei tegenstellingen die niet passen op de innerlijkste behoeften van ons hart.

God heeft nu de groote dichters, die dit alles met ons en voor ons gevoelen, maar in wier machtige geest het heerlijke kunnen, de macht der kunst is, om over die tegenstellingen te triomfeeren en den gewonnen triomf in ons hart over te zingen en zoo vrede, verheffing en bezieling over te storten in het verborgen leven van ons gemoed.

Zoo'n dichter kan niet zwijgen. Zoo God een dichter geeft, zoo drijft Hij zelf hem aan, anders, maar toch op soortgelijke wijze, als de profeten van ouds.

Zonde kan hem doen ondergaan, maar dat raakt niet zijn poëtisch, dat raakt zijn zedelijk bestaan. Hij kan de gave tegen God keeren en in dienst van Satan stellen, maar ook dan is niet zijn dichterlijk bestaan in het spel, maar zijn religieus bestaan tegenover zijn Schepper en God.

Ten deele hebben ook andere kunsten een verwante roeping, maar voor d e z e heilige roeping is de d i c h t e r de kunstenaar bij uitnemendheid. De dichter is de vrijgeborene die met niets dan wat hij zelf in zich heeft zijn heerlijke taak volbrengt: met zijn fijn gevoel, met zijn scheppende verbeelding, met zijn machtig woord.

* * *

Uit de omschrijving van dichtkunst volgt dat een in proza verdicht verhaal ook dichtkunst is. Om de beteekenis hiervan te peilen is het echter noodig uit te gaan van het heldendicht of epos. Het epos — de naam beteekent woord — heeft zijn benaming ontleend aan de tegenstelling tusschen daad en woord. De daden worden aan de vergetelheid ontrukt door ze een vaste, duurzame gestalte te laten aannemen in het woord. Vandaar de drang om de daden in het woord te doen voortleven. Die drang gold alleen voor daden van groote beteekenis. Daartoe werden eerst de daden der helden gerekend, de exceptioneel machtige wezens, die voor heel het volk van beteekenis waren.

Toch brengt de heugenis van een reuzenworsteling zonder meer nog het heldendicht niet. Het volk voelt wel de eenheid, maar het ziet niet een samenhangend, wel ineengesloten, ziet naar hoogere orde afspelend geheel. Dit ziet de kunstzin van den dichter eer hij het wil, grijpt hij eer hij de hand kan uitsteken. Hij ziet de motieven belichaamd in de helden. Zijn kunstzin houdt niet alleen in de veelheid der verschijnselen, maar ook in de veelheid en den duur der oogenblikken de eenheid van het geheel vast en ongemerkt begint het alles zich zóó voor hem te schikken, dat er één oogenblik, één gebeurtenis, één motief is, dat al het overige overschaduwt en waarom al het overige zich als om een middelpunt schikt. Zoo doet hij het verleden voortleven als overweldigende eenheid. Maar hij doet meer. Achter de bedrijven ziet hij een geheimzinnige macht. De heldendichter voelt, dat zijn stuk ondoorzichtig, onverklaarbaar en onverklaard zou zijn, indien hij niet tevens den sluier oplichtte die de werking van deze macht aan het gewone oog onttrekt. Daarom bezingt hij de inmenging der Goden. Bij Christenheldendichters vinden wij het heenwijzen op wat God in hen doet en op Goddelijke machtsbeschikkingen die openbaar werden.

* * *

De afstand van het heldendicht tot den roman is tot in het onnadenkend spraakgebruik overbrugd, waar men spreekt van den „held" van een verhaal.

Er is echter ook een innerlijke samenhang. Een heldendicht veronderstelt een stuk leven, waarvan wij zelf de eenheid niet kunnen grijpen en een dichter die het artistiek in zijn eenheid zet.

Een roman geeft ook een stuk menschelijk leven, dat wij niet voor ons hebben en een kunstenaar schildert het in het woord.

Het verband blijkt duidelijk, als we zien, hoe de roman — oorspronkelijk een verhaal in de lingua Romana, de volkstaal der Galliërs — zich uit het heldendicht heeft ontwikkeld.

Na den val van het Romeinsche rijk ontstonden kleine nationale formatiën. Ook de strijd tegen het Mohammedanisme werd verspreid gevoerd. Wel werd door de vele worstelingen de heldengeest gewekt, maar in de kunst leidde die tot epische detailschildering. Toch bleef de grondgedachte van het oude heldendicht bewaard. Men wilde grootheid aan de vergetelheid ontrukken en zich opheffen tot idealer standpunt door aanschouwing van vroegere grootheid. Maar het Middeleeuwsche volksepos beweegt zich binnen kleinen kring. In de afgezonderde kringen ontstond voor een beperkt terrein een eigen epos. Hierdoor nadert het epos den roman. De afstand van den lezer tot de helden is niet meer zoo groot. Men gaat de detaildichting opsieren met wat niet uit de traditie, maar uit de fantasie van den verdichter komt. De diepste grond is, dat niet meer heel het volk één massaal leven heeft, maar er allerlei kringen zijn ontstaan met verschillende idealen, waardoor ten slotte het

1) Romanliteratuur. Heraut no. 1202—1206, 1208, 1210, 1214, 1218, 1220, 1222 (1901).